

De homine 1536

(Om mennesket)

Indledning

En fast del af universiteternes virksomhed på Luthers tid var afholdelsen af disputationer, dvs. akademiske drøftelser af teser, der var blevet udarbejdet til lejligheden. Det kunne være som afslutning på et doktorforløb (en doktordisputation), eller som en studenterøvelse, eller når der var et emne, man ønskede en offentlig drøftelse af. Den, der forfattede teserne, var den professor, der ledede disputationen, mens den kommende doktor eller studenterne eller øvrige medlemmer af lærerstaben skulle udfordre, diskutere eller begrunde teserne.

Reformationen førte til, at man ved universitetet i Wittenberg i 1520'erne stort set ophørte med disse disputationer for i stedet at koncentrere sig ikke mindst om Bibelen. Men i begyndelsen af 1530'erne blev disputationerne genoptaget. Det kan meget vel skyldes en erkendelse af, at der i det teologiske studium også var behov for at lære at bruge det, man havde lært i de filosofiske og bibelske studier, i en sammenhængende argumentation.

De homine er Luthers teser til en disputation der, så vidt man kan regne ud, blev afholdt den 14. januar 1536. Luther havde på det tidspunkt taget hul på en række vigtige disputationer om retfærdiggørelseslæren med omdrejningspunkt i Rom 3,28, med i alt fem teserækker, de to første fra efteråret 1535 og de tre sidste fra efteråret 1536 og sommeren 1537.¹ Da den centrale definition, Luther giver af mennesket i *De homine*, netop er hentet fra Rom 3,28: ”Vi mener, at mennesket gøres retfærdigt ved tro, uden lovgerninger” (tese 32), er det nærliggende at se disputationen i nær forbindelse med de disputationer, Luther allerede var i gang med om retfærdiggørelsen. Men valget af emnet for denne disputation

hænger sikker også sammen med, at Luther i juni 1535 var begyndt på sine forelæsninger over 1. Mosebog (som han først blev færdig med i 1545). Da man på grund af en sygdomsepidemi i Wittenberg måtte afbryde forelæsningerne allerede i slutningen af juli, var Luther nået til 1 Mos 3,14, altså skabelsen og syndefaldet. Først i slutningen af januar 1536 blev forelæsningerne genoptaget med 1 Mos 3,15 (ordene om, at kvindens sæd skulle knuse slangens hoved). Det er derfor nærliggende også at opfatte disputationen som en sammenfatning af sommerens forelæsninger, inden han kort efter gik videre med sine forelæsninger.²

Den tyske lutherforsker Gerhard Ebeling skrev fra 1977-1989 en omfattende indføring i teserne og deres baggrund (på i alt godt 1500 sider),³ bl.a. fordi han opfattede den korte, te-seagtige fremstilling af en sag som noget af det, der lå Luthers måde at tænke på nærmest. Ifølge ham er dette noget at det tætteste, man kommer på, hvad man kunne kalde en systematisk fremstilling fra Luthers hånd.

Teserne er bygget sådan op, at Luther først går ind på filosofiens og til dels den katolske kirkes definition af mennesket ud fra dets fornuft (tese 1-9). Selv om Luther her kan sige stærke ting om fornuften og dens betydning, går han alligevel over til at vise, hvor meget fornuften kommer til kort, når det drejer sig om at forstå, hvad et menneske er (tese 10-19), og går dernæst videre med at pege på den bibelske historie som nøglen til at forstå mennesket (tese 20-25). På denne baggrund gør han op med den katolske tale om den frie vilje og betoningen af menneskets egne muligheder for at blive frelst (tese 26-31) for til sidst at udfolde den bibelske definition af mennesket ud fra Rom 3,28 og konsekvenserne af dette for vores forståelse af mennesket (tese 32-40).

Teserne er oversat på grundlag af Gerhard Ebelings tekstkritiske udgave af grundteksten i *Disputatio de homine*, del 1 s. 15-24.

Luthers teser til *De homine*

1. Filosofien, dvs. den menneskelige visdom, definerer mennesket som et levende væsen [animal] med fornuft, sanser og krop.
2. Det er ikke nødvendigt her at drøfte, om det er med rette eller urette, at mennesket kaldes et "dyr" [animal].⁴
3. Men det må man være klar over, at denne definition kun gælder det dødelige menneske og mennesket i dette liv.
4. Og det er ganske rigtig sandt, at fornuften er alle tings kerne og hoved og det bedste i forhold til alle andre ting i dette liv og ligefrem noget guddommeligt.⁵
5. Den er opfinderen og vejlederen inden for alle kunster, medicin, jura og alt, hvad mennesker ellers er i besiddelse af i dette liv af visdom, magt, dyd og ære.
6. Således at den med rette bør kaldes det væsensadskillende, det der definerer mennesket til forskel fra dyrene og alle andre ting.
7. Også Den hellige Skrift har indsat den som en sådan herskerinde over jorden, dens fugle, fisk og kvæg, med ordene "Gør jer til herrer..." [1 Mos 1,28].
8. Det vil sige, at den skal være en sol og en slags guddommelig magt,⁶ indsat til at forvalte disse ting i dette liv.
9. Og denne majestæt har Gud ikke taget fra fornuften efter Adams fald, men snarere bekræftet den.
10. Og dog, at den er en sådan majestæt, er ikke noget, denne fornuft ved ud fra en grundlæggende indsigt, men noget, den slutter sig til ud fra følgevirkningerne.⁷
11. Hvis man derfor sammenligner filosofien eller selve fornuften med teologien, bliver det tydeligt, at vi næsten intet ved om mennesket.
12. Vi, som knap nok ser ud til at have en tilstrækkelig indsigt i dets materiale årsag.⁸
13. For filosofien ved med sikkerhed ikke noget om dets bevirkende årsag, og på samme måde ikke noget om dets finale årsag.
14. Fordi den som finalårsag ikke sætter andet end dette livs fred og ikke ved, at Gud vor skaber er den bevirkende årsag.
15. Med hensyn til den formgivende årsag, som de kalder sjælen, er der aldrig opnået enighed blandt filosoffer, og det bliver der heller aldrig.
16. For når Aristoteles bestemte den som legemets første virkelighed, som sætter det i stand til at leve,⁹ var han ikke ude på andet end at drive gæk med lærerne og studenterne.
17. Der er ikke nogen udsigt til, at mennesket netop på dette særlige område bliver i stand til at erkende, hvad det er, så længe det ikke ser sig selv i selve kilden, som er Gud.
18. Og hvad der er jammerligt: heller ikke over sine egne beslutninger eller tanker har det fuldt og sikkert herredømme, men er her underlagt tilfældighed og forgængelighed.
19. Som dette liv er, således er definitionen og erkendelsen af mennesket, det vil sige: indskrænket, usikker¹⁰ og alt for præget af det materielle.

20. Teologien derimod definerer ud fra sin visdoms fylde det hele og fuldstændige menneske.
21. Nemlig at mennesket er Guds skabning, bestående af kød og en levende sjæl, oprindeligt skabt i Guds billede uden synd, med henblik på at formere sig og herske over tingene og aldrig dø.
22. Men efter Adams fald underlagt Djævelens, syndens og dødens magt, begge onder, der er uovervindelige for dets kræfter og evige.
23. Og at det kun kan befries og få del i evigt liv gennem Guds Søn Jesus Kristus (hvis det tror på ham).
24. Når situationen er den, må man drage den slutning, at denne skønne og fremragende kerne i alle ting, som fornuften er blevet ved med at være efter synden, alligevel befinder sig under djævelens magt.
25. Således at mennesket helt og holdent – om det er konge, herre, tjener, vis, retfærdig eller hvilke af dette livs gode ting, det udmærker sig ved – dog er og forbliver skyldigt til synd og død, undertrykt af Djævelen.
26. Derfor filosoferer de, der siger, at den naturlige udrustning er forblevet uskadt efter faldet, ugudeligt imod teologien.
27. Det samme gør de, der siger, at mennesket ved at gøre, hvad der står i dets magt, er i stand til at fortjene sig Guds nåde og livet.¹¹
28. Ligeledes de, der anfører Aristoteles (som ikke ved noget om mennesket i teologisk henseende) [som belæg for], at fornuften strækker sig efter det bedste.¹²
29. Ligeledes, at Guds ansigts lys over os [Sl 4,7] er præget ind i mennesket,¹³ det vil sige den frie vilje med henblik på dannelsen af en ret bestemmelse og en god vilje.
30. Ligeledes, at det er op til mennesket at vælge mellem godt og ondt eller mellem livet og døden etc.
31. Alle, [der siger] den slags, mangler forståelse af, hvad mennesket er, og ved ikke, hvad de taler om.
32. Paulus kommer i Rom 3, ”Vi mener, at mennesket gøres retfærdigt ved tro, uden lovgerninger”, med en sammenfattende, kort definition af mennesket, idet han siger: Mennesket retfærdiggøres ved tro.¹⁴
33. Det er oplagt, at den, om hvem han siger, at han skal retfærdiggøres, erklærer han som synder og uretfærdig og derved skyldig for Gud, men som en, der frelses af nåde.
34. Og derved bruger han ordet menneske uindskrænket, dvs. alment, så at han får inkluderet hele verden og alt, hvad der har navn af menneske, under synd.
35. Derfor er mennesket i dette liv ren materie for Gud med henblik på den fremtidige skikkelse [forma] for dets liv.¹⁵
36. Således som også hele skabningen, der nu er underlagt forgængeligheden, er Guds materie med henblik på dets herlige fremtidige skikkelse [forma].
37. Og ligesom jorden og himmelen i begyndelsen nåede deres skikkelse i løbet af seks dage, dvs. var denne skikkelses materie,
38. sådan forholder mennesket sig i dette liv til dets kommende skikkelse, når Guds billede vil være genoprettet og fuldendt.

39. I mellemtiden befinder mennesket sig i synd og enten retfærdiggøres eller tilsøles mere og mere fra dag til dag [Åb 22,11].

40. Derfor anser Paulus ikke dette fornuftens herredømme for værdigt til at kaldes verden, men kalder det hellere den forgængelige skikkelse af verden [1 Kor 7,31].¹⁶

Indledning, oversættelse og noter v.
Asger Chr. Højlund

¹ På dansk i *Martin Luther. Skrifter i udvalg, Troen og livet*, København: Credo 1992, s. 148-179.

² Gerhard Ebeling, *Lutherstudien, Bd. II, Disputatio de homine*, bd. 1, Tübingen: Mohr & Siebeck 1977, s. 1-8.

³ Gerhard Ebeling, *Lutherstudien Bd II, Disputatio de homine*, bd. 1-3, Tübingen: Mohr & Siebeck

⁴ Det latinske ord *animal* har både en bred og en snæver betydning ("levende væsen" og "dyr").

⁵ På latin "divinum quiddam".

⁶ På latin er der brugt det specielle ord "numen", der ud fra grundbetydningen "vink" eller "befaling" får betydningen "guddommelig magt" eller ligefrem "guddom".

⁷ I grundteksten står der egentlig kun, at det ikke er noget, fornuften ved "a priore", men "a posteriore", en distinktion, der inden for filosofien dengang hhv. sigtede til slutninger på basis af en grundlæggende erkendelse og slutninger på basis af sanseerfaringer.

⁸ Luther forholder sig i det følgende til den metode, man dengang brugte, når man inden for filosofien skulle bestemme en ting, nemlig at bestemme den ud fra de fire såkaldte årsager eller causae: *materialårsagen* eller *causa materialis*, dvs. hvad den rent materielt bestod af, *den bevirkende årsag* eller *causa efficiens*, dvs. hvad der havde frembragt den, *finalårsagen* eller *causa finalis*, dvs. hvilken overordnet sammenhæng den indgik i, hvad der var dens mål, og endelig *formalårsagen* eller *causa formalis*, dvs. det grundlæggende "design", det der gav tingen den form eller konkret fremtræden, den havde.

⁹ Dette er et forsøg på at gengive en noget indviklet latinsk konstruktion: "actum primum corporis vivere potentis".

¹⁰ Egentlig "glat", på latin "lubrica", altså svær at holde fast ved.

¹¹ Bag ordene "ved at gøre, hvad der står i dets magt" ligger det latinske "facere quod in se est", som var

noget af det, Luther reagerede stærkest på i den teologi, han mødte som ung. Det kunne se ud som et mildt forlangende: Mennesket skal kun gøre det, det er i stand til, så vil Gud give det sin nåde. Men det gjorde for det første Guds nåde til noget, mennesket kunne gøre krav på, og for det andet gjorde det nåden afhængig af menneskets indsats.

¹² Dvs. at det ligger indbygget i fornuften, at den vil søge efter den bedste løsning, det bedste liv osv.

¹³ Sætningen har voldt problemer, og man har gættet på, at Luther her citerer en ukendt kilde. Udtrykket "Guds ansigts lys" spiller imidlertid en central rolle i Luthers udlægning af Salme 4,7 i hans salmekommentar fra 1519-21, *Operationes*. Her vender Luther sig imod dem, der sætter udtrykket lig med noget i mennesket (velstand, ære, gode gerninger osv.) som det, man skal bygge sin tillid og frimodighed på. I denne tese vender Luther sig imod dem, der sætter "Guds ansigts lys" lig med den frie vilje. Imod det forstår Luther i *Operationes* "Guds ansigts lys" som troen, som stoler på Gud alene (jf. Asger Chr. Højlund, *Ved gaven helbreder han naturen*, Århus: Kolon 1992, 181-182).

¹⁴ Som nævnt i indledningen forstår Luther Rom 3,28 som en sammenfattende definition af mennesket.

¹⁵ "Forma" står for den bærende virkelighed i en ting, det, der får den til at træde frem som det, den er, i dette tilfælde: som det konkrete menneske (jf. note 8). I samtidens filosofi og teologi blev menneskets forma sat lig med sjælen. Men hos Luther er menneskets forma det, mennesket engang skal blive, i herligheden, i forhold til hvilken *hele* mennesket, både sjæl og legeme, forstås som materie.

¹⁶ "Den forgængelige skikkelse" er en oversættelse af grundtekstens græske ord "schema" (skikkelse), som Paulus i 1 Kor 7,31 bruger til at betegne verdens forgængelighed.